

## РОЛЬ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СЛУЖБИ ДИТЯЧОГО БУДИНКУ В ПЕРІОД ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗАКЛАДІВ ІНТЕРНАТНОГО ТИПУ

© Курінна С. М., 2015

<http://orcid.org/0000-0001-5194-0797>

*У статті представлено теоретичний аспект роботи соціально-педагогічної служби дитячого будинку. Визначено роль соціально-педагогічної служби дитячого будинку в період трансформації закладів інтернатного типу.*

*Теоретично обґрунтовано етапи соціального супроводу та підтримки вищезазначеної служби дитячого будинку в період його трансформації, розкрито комплекс заходів, які входять до індивідуальних програм комплексного супроводу замісної (патронатної чи прийомної) сім'ї.*

*Доведено, що трансформований центр соціальної служби дитячого будинку є центром системної роботи з замісною сім'єю у своєму регіоні, яка включає в себе з боку соціального педагога: цілеспрямовану пропаганду замісної сім'ї (спільно з фахівцями служби сім'ї, громадськими організаціями та ЗМІ); набір та підготовку замісних батьків (спільно з фахівцями служби сім'ї за участю громадських організацій); комплексний супровід замісних сімей (спільно з фахівцями соціально-педагогічного, освітнього, психологічного, правового, медичного напрямів служби сім'ї та іншими існуючими службами); соціальну адаптацію осіб із числа сиріт (житло, професійне навчання, працевлаштування), а соціальні педагоги дитячого будинку-центра є координаторами комплексного супроводу замісних сімей.*

**Ключові слова:** *соціально-педагогічна служба, соціальний супровід сім'ї, патронатна сім'я, замісна сім'я, прийомна сім'я, прийомні батьки.*

**Куринная С. Н. Роль социально-педагогической службы детского дома в период трансформации учреждений интернатного типа.**

*В статье представлен теоретический аспект работы социально-педагогической службы детского дома в период трансформации учреждений интернатного типа. Определена роль социально-педагогической службы детского дома в период трансформации учреждений интернатного типа.*

*Теоретически обосновано этапы социального сопровождения и поддержки вышеуказанной службы детского дома в период его трансформации, раскрыто комплекс мероприятий, которые входят в план индивидуальных программ комплексного сопровождения замещающей (патронатной или приёмной) семьи.*

*Доказано, что трансформированный центр социальной службы детского дома является центром системной работы с замещающей семьёй в своём*

регионе, который включает в себя со стороны социального педагога: целенаправленную пропаганду замещающей семьи (совместно со специалистами службы семьи, общественными организациями и СМИ); набор и подготовку замещающих родителей (вместе со специалистами социально-педагогического, образовательного, психологического, правового, медицинского направлений службы семьи с другими существующими службами); социальную адаптацию лиц из числа сирот (профессиональное обучение, трудоустройство), а социальные педагоги детского дома-центра являются координаторами комплексного сопровождения замещающих семей.

**Ключевые слова:** социально-педагогическая служба, социальное сопровождение семьи, замещающая семья, приёмная семья, патронатная семья, приёмные родители.

***Kurinna S. M. Role of social and pedagogical service of orphanage during transformation of institutions of residential type.***

*The theoretical aspect of work of social and pedagogical service of orphanage is presented in article. Definitely a role of social and pedagogical service of orphanage during transformation of institutions of residential type.*

*In theory the stages of social accompaniment and support of foregoing service of child's house are grounded in the period of his transformation, the complex of metropriyatiy is exposed, which are included in the plan of the individual programs of complex accompaniment of deputizing monogynopaedium.*

*It is well-proven that a trasformirovanny center of social service of child's house is the center of system work with a deputizing monogynopaedium in the region which plugs in itself from the side of social teacher: purposeful propaganda of deputizing monogynopaedium (jointly with the specialists of service of monogynopaedium, public organizations and mass-media); set and preparation of deputizing parents (together with specialists social and pedagogical, educational, psychological, legal, medical directions of service of monogynopaedium with other existent services); social adaptation of persons from a number orphans (vocational training, employment), and social teachers of child's house-center are the coordinators of complex accompaniment of deputizing monogynopaediums.*

**Key words:** *social and pedagogical service, social maintenance of a family, patronage family, replaceable family, foster home, adoptive parents.*

**Постановка проблеми.** В умовах гуманізації суспільства посилюється значення проблеми соціальної інтеграції дітей-сиріт, та дітей, позбавлених батьківського піклування. Зокрема, особливої актуальності набуває питання трансформації дитячих будинків інтернатного типу в дитячі будинки сімейного типу.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Теоретичний аспект роботи соціально-педагогічної служби дитячого будинку, визначення ролі соціально-педагогічної служби дитячого будинку в період трансформації закладів інтернатного типу розглядали Г. Бевз, В. Бочарова, Ю. Гербеєв, Л. Кальченко, В. Завгязинський, Л. Канішевська, А. Капська, Л. Кочкіна, С. Коношенко, В. Мухіна, І. Пеша.

**Формулювання мети наукової праці (постановка задачі):** визначити роль соціально-педагогічної служби дитячого будинку в період трансформації закладів інтернатного типу та теоретично обґрунтувати етапи соціального супроводу та підтримки вищезазначеної служби дитячого будинку в період його трансформації,

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Провідним напрямом діяльності соціально-педагогічної служби, за нашим глибоким переконанням, є її діяльність у забезпеченні соціальної ідеології та політики трансформації дитячого будинку інтернатного типу в дитячий будинок сімейного типу з подальшою трансформацією останнього в прийомну сім'ю, що відповідає найбільш повному забезпеченню права кожної дитини на виховання у сім'ї. Крім того, ця єдність забезпечує також і превентивний, профілактичний, випереджувальний характер практичної соціально-педагогічної служби в дитячому будинку. Вона, звичайно, спрямована на попередження чи усунення причин, які формують сиріт як соціально-проблемну групу; на повернення дітей-сиріт з соціально-проблемної групи в соціально-стабільну. Згідно з цим партнером соціально-педагогічної служби з вихованцями дитячого будинку, окрім безпосередніх суб'єктів цієї роботи (колектив дорослих і вихованців), стає кожна свідома людина-громадянин.

Суб'єкти соціально-педагогічної служби в дитячому будинку застосовують увесь технологічний арсенал, до якого, на нашу думку, належать і загальні, і специфічні технології соціально-педагогічної діяльності. Серед загальних зазначимо технології соціально-педагогічного напрямку: діагностування, програмування, прогнозування, моделювання, проектування. До цієї групи належать такі технології: планування, реалізації цілей і ціннісних орієнтацій, існування зворотного зв'язку й інформаційного забезпечення. У своїй сукупності вони утворюють замкнутий цикл технологічного процесу соціально-педагогічної діяльності в дитячому будинку. До специфічних

належать технології вирішення завдань соціально-педагогічної адаптації вихованців і їхньої реабілітації, соціально-педагогічної профілактики та компенсації, соціально-педагогічного забезпечення й мобілізації, соціально-педагогічної корекції та стабілізації, соціально-педагогічного просвітництва та пропаганди й ін.

Насмілимося стверджувати, що всі зазначені технології будуть ефективно „працювати” на вихованця дитячого будинку тільки у випадку поєднання в межах розробленої, апробованої та реалізованої в практичній діяльності дитячих будинків запропонованої нами багаторівневої системи соціально-педагогічної роботи з вихованцями. Конкретизуємо нашу думку. На наше глибоке переконання, основними методами функціонування соціально-педагогічної служби в дитячому будинку є метод супроводу та підтримки життєдіяльності вихованця. У процесі її діяльності виконується комплекс заходів із соціального захисту особистості в дитячому будинку, її розвитку, формування, виховання та навчання. Тут фахівці соціально-педагогічної служби вивчають медико-психолого-педагогічні особливості особистості вихованців і їхнього мікросоціуму, виявляють інтереси та потреби, труднощі й проблеми, конфліктні ситуації, відхилення від норми в поведінці дітей-сиріт для того, щоб своєчасно надати їм допомогу і підтримку. Соціально-педагогічна служба дитячого будинку здійснює роботу з ведення документації, яка зосереджує увагу на відомостях про кожну дитину з моменту її вступу в дитячий будинок. Це дає підстави не втратити зв'язок з дитиною і після закінчення нею освітнього закладу.

До найбільш важливої ділянки роботи служби соціального супроводу належить діяльність, яка пов'язана з улаштуванням дітей-сиріт у родину. Співпрацюючи з фахівцями різних соціальних служб регіону, соціально-педагогічна служба дитячого будинку здійснює різнобічну підготовку дітей до зустрічі з майбутніми батьками, опікунами (піклувальниками), надає допомогу, рекомендації з проблем спілкування та виховання дитини. Медичний сектор служби заздалегідь знайомить потенційних батьків з медичними діагнозами дітей, надає свідоцтво про те, яке лікування дитина отримує в дитячому будинку і яке повинна отримувати в подальшому житті, надає поради та рекомендації щодо лікування та збереження власного здоров'я дитини [5].

Соціально-педагогічна служба в дитячому будинку здійснює зв'язок з сиротами і після того, як вони залишають стіни освітнього закладу.

Соціальний педагог як суб'єкт вищезазначеної служби має можливість і повинен надавати суттєву психолого-педагогічну підтримку професійній сім'ї, оскільки остання уявляє собою гібридну форму дитячих будинків сімейного типу, який вміщує в собі риси опіки, дитячого закладу і усиновлення (І. Дубровська, В. Зарецький, В. Ослон, А. Холмогорова) [1]. Соціальний педагог дитячого будинку, як уповноважений служби органів опіки і піклування, говорячи професійною мовою соціального працівника, „проводить” дитину через ряд етапів, поки той не увійде в патронатну сім'ю. На першому, попередньому етапі, проходить знайомство з дитиною; про неї збирають медико-соціальну інформацію. Підсумком попереднього етапу є план проблемних ділянок наступної роботи з дитиною. Наступний етап характеризується як етап підготовки дитини до розміщення дитини в сім'ю. Означений етап вважається пройденим, коли дитина починає демонструвати основний показник його готовності до переходу в патронатну сім'ю, який пов'язаний зі зниженням у неї інтенсивності невротичних проявів і поведінкових стабілізацій [2]. На цьому ж етапі проходить вибір прийомної сім'ї, коли враховуються специфічні потреби дитини, особливості її історії і життєвого досвіду, очікування і можливості її майбутніх вихователів.

Після розміщення дитини у патронатну сім'ю професійний супровід даної сім'ї з боку співробітників дитячого будинку проводиться весь час до досягнення дитиною повноліття. Професійний супровід здійснюють фахівці соціально-педагогічної служби дитячого будинку. Права і обов'язки сім'ї та служби чітко розмежовані у договорі, юридично визначені. Це переводить службу з розряду контролерів до розряду помічників, партнерів сім'ї. Тим самим найкращим чином забезпечуються потреби дитини (М. Терновська) [3].

У залежності від того, на якому етапі трансформації знаходиться той чи інший комунальний дитячий будинок, його соціально-педагогічна служба як сукупний суб'єкт соціальної роботи в регіоні, повинен на практиці реалізовувати конкретну технологічну модель сімейного устрою і виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених піклування батьків.

У такому випадку, коли дитячий будинок трансформується в модель соціальної служби, він є дійсним інститутом надання соціально-психолого-

педагогічної підтримки сім'ї в кризовій ситуації у формі патронатного виховання (дитячий будинок патронатного виховання). Патронатне виховання можемо розуміти як: форму устрою дитини в сім'ю; форму виховання в закладах для дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки; довгостроковий (до 18 років) і короткотривалий (готовий) патронат; пост-інтернатний патронат; форму профілактичної роботи з дитиною, яка проживає у сім'ї в соціально небезпечному стані (соціальний патронат).

Але у будь-якому випадку, на наш погляд, патронатне виховання, в значній мірі відбиває ідеологію пріоритету біологічної сім'ї дитини, а дитячі будинки, в основу функціонування яких покладено модель патронатного виховання, є дитячими будинками нового типу, яка щільно вбудовується в цілісну систему соціальної допомоги біологічній сім'ї.

У таких дитячих будинках соціально-педагогічна служба відповідає за попередження соціального сирітства. До завдань її діяльності входять завдання соціальної підтримки і надання психолого-педагогічної допомоги сім'ям групи ризику, активного виявлення дизфункціональних сімей і залучення їх до корекційної роботи. Соціальні педагоги з метою своєчасного виявлення сімей, які потребують допомоги та особливої підтримки держави і суспільства, відвідують сім'ї всіх новонароджених, у виявленні факторів ризику соціального сирітства залучаючи їх у профілактичну роботу.

Дієвим методом, спрямованим на покращення взаємовідносин у сім'ї, формування або удосконалення навичок виховання дитини, який використовується соціально-педагогічною службою дитячого будинку, є батьківський тренінг в багатьох його формах і видах. Широко застосовуються такі технології корекційної роботи у збереженні сім'ї, які створюються або за запитом батьків на підставі рекомендацій практичних соціальних працівників, або за рішенням суду, коли корекційна робота є альтернативою притягнення до відповідальності чи позбавлення батьківських прав. Таким чином, пріоритет сімейного улаштування дитини з сім'ї, яка знаходиться у кризовій ситуації, і права біологічної сім'ї у вихованні дітей повинні бути головною турботою діяльності соціального педагога в дитячому будинку розглянутого типу. Тому, влаштування дитини у замісну сім'ю соціальні педагоги розглядають як тимчасову дію, яка необхідна у період надання допомоги кризовій сім'ї. Важливою особливістю роботи соціального педагога у супроводі прийомних

сім'ей є те, що він починається на етапі вибору кандидатів у прийомні батьки, коли детально вивчають ресурсні можливості прийомної сім'ї: особистісні якості прийомних батьків та інших членів сім'ї, стан здоров'я, здатність до виконання обов'язків виховання дитини. Здійснюється навчання кандидатів у прийомні батьки на підставі докладного прогнозу взаємовідносин з іншими членами сім'ї, які проживають спільно з прийомними батьками, здатність членів сім'ї співпрацювати з фахівцями соціально-педагогічної служби сім'ї, взаємовідносини прийомних і біологічних батьків.

Увесь комплекс заходів для вирішення питань адаптації та реабілітації в процесі виховання дитини у прийомній сім'ї соціальний педагог здійснює спільно з відповідними регіональними органами з питань сім'ї, материнства і дитинства за індивідуальною програмою комплексного супроводу прийомної сім'ї [2]. Індивідуальна програма комплексного супроводу прийомної сім'ї повинна розроблятися як комплекс заходів, які включають у себе окремі види, форми, об'єми, терміни і порядок реалізації реабілітаційних дій, спрямованих на відновлення загублених соціальних зв'язків та інтеграцію дитини в соціум. Основою означеної програми є комплексна діагностика потреб дитини та ресурсних можливостей прийомної сім'ї. До програми входять, як показує досвід, такі обов'язкові етапи реабілітації прийомної дитини, як: підготовчо-прогностичний; безпосередньої реабілітації прийомної дитини у прийомну сім'ю; соціальної адаптації прийомної дитини після її виховання у прийомній сім'ї. Особливу увагу соціально-педагогічна служба дитячого будинку повинна приділяти питанням соціалізації дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, на етапі соціальної адаптації прийомної дитини після її виховання в прийомній сім'ї. Мова йде про професійне навчання, трудову зайнятість та створення власної сім'ї.

Трансформований центр соціальної служби дитячого будинку є центром системної роботи з замісною сім'єю у своєму регіоні, яка включає в себе з боку соціального педагога: цілеспрямовану пропаганду замісної сім'ї (спільно з фахівцями служби сім'ї, громадськими організаціями та ЗМІ); набір та підготовку замісних батьків (спільно з фахівцями служби сім'ї за участю громадських організацій); комплексний супровід замісних сімей (спільно з фахівцями соціально-педагогічного, освітнього, психологічного, правового,

медичного напрямів служби сім'ї та іншими існуючими службами); соціальну адаптацію осіб із числа сиріт (житло, професійне навчання, працевлаштування).

Соціальні педагоги дитячого будинку-центра є координаторами комплексного супроводу замісних сімей. До їх компетенції входить інноваційна робота зі створення Програм супроводу замісних сімей, у ході яких реалізується стратегічна мета супроводу: відновлення втрачених дитиною функцій і соціальних зв'язків, покращення здоров'я дитини, її соціальної активності та самореалізації. Створення таких програм починається з участі соціальних педагогів у розробці загальної зведеної форми сім'ї і дитини, яка отримує весь комплекс інформації: вік, соціальний статус, рівень здоров'я, успішність дитини, додаткова зайнятість, результати медичного контролю, участь у різних гуртках, секціях та ін.

З метою раннього виявлення проблем соціально-педагогічна служба дитячого будинку-центра займається підготовкою проектів, міжвідомчих наказів і розпоряджень між суб'єктами системи профілактики на території регіону, в першу чергу із закладами охорони здоров'я, освіти, в яких визначаються питання супроводу дітей, які залишилися без батьківської опіки, термін подання та обміну інформацією між службами за різними аспектами життєдіяльності вихованців. Соціальні педагоги дитячих будинків-центрів розробляють і підписують договори з головами міських і сільських громад про спільну діяльність з питань профілактики без нагляду, надання допомоги в соціальному супроводі прийомних сімей, розробляють бланки актів житлово-побутових умов, побутових характеристик на прийомних батьків і т. ін. для ведення єдиного документального обігу на території регіону, які розповсюджуються серед фахівців закладів освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, адміністративних та громадських закладів тощо.

Соціально-педагогічні працівники дитячого будинку організовують діяльність сімейного консилиуму, який вирішує питання життєвого устрою дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, а також приймає рішення щодо створення і функціонування прийомних сімей. Окремим аспектом діяльності соціальних педагогів є робота з прийомними батьками, в ході якої здійснюється не тільки контроль за утриманням та вихованням, але й надається необхідна комплексна допомога. Ефективним засобом роботи з батьками є проведення місячника типа „Материнське серце”, метою якого була



пропаганда успішних прийомних сімей і безпосередньо самої форми життєвого устрою дітей, які залишилися без батьківської опіки. Гарні результати отримує робота „шкіл” для батьків („Школа кандидатів у прийомні батьки”, „Школа прийомних сімей” тощо); проведення „Днів здоров’я”, як форми активного сімейного відпочинку, різних творчих дій і культурно-масових заходів.

Спеціалісти соціально-педагогічної служби дитячого будинку-центру мають можливість спільно з закладами освіти, науки і культури здійснити проект „Відеопаспорт дитини” [2] – унікальна можливість на сучасному етапі обробляти, зберігати та поширювати інформацію про дітей, позбавлених батьківського піклування, у формі повного комплексу необхідної та актуальної відеоінформації про дитину.

Одним із типів модернізованого дитячого будинку-центру може бути дитячий будинок – центр психолого-педагогічного супроводу замісної сім’ї. В основі концептуальної ідеї функціонування дитячого будинку означеного типу покладено дані лонгитюдного дослідження замісних професійних сімей, які продемонстрували, що здійснення ефективного прийому в сім’ю практично неможливо поза системою соціально-психолого-педагогічної допомоги (В. Ослон, Н. Хрусталькова, Т. Шайдо) [3], оскільки стихійно створені, без супроводу замісні професійні сім’ї або перестають існувати у колективі замісних, або в них прийомні діти живуть у ситуації емоційного відторгнення, що суперечить меті заміщення. Тому, найбільш прийнятним варіантом виходу з кола проблем є створення єдиного соціально-освітнього комплексу на базі дитячого будинку-центру, як системи міжвідомчого безперервного психолого-педагогічного супроводу замісної сім’ї. Зазначимо, що під *психолого-педагогічним супроводом замісної сім’ї* ми розуміємо систему психолого-педагогічних заходів, спрямованих на попередження сімейного нещастя, подолання труднощів виховання в замісній сім’ї, які забезпечують такі психолого-педагогічні і соціально-психологічні умови життєдіяльності замісних батьків і дитини, що сприяють повноцінному розвитку і соціалізації особистості прийомної дитини та підвищенню психолого-педагогічної компетентності замісних батьків [3].

Убачаємо, що головною метою психолого-педагогічного супроводу професійної замісної сім’ї (прийомна і патронатна сім’ї) є створення сприятливих умов для короткочасного перебування дитини в сім’ї щодо

забезпечення її соціалізації та підготовки до самостійного сімейного життя в процесі набуття досвіду проживання в сім'ї, засвоєння сімейних ролей і гендерних моделей поведінки в сім'ї. Завдання ж соціальних педагогів містяться в наступному: знайти сім'ю, яка готова стати патронатною (засобами тестування, співбесіди, збору інформації); підготувати її до патронату (через систему навчання); провести соціальну, педагогічну, психологічну, медичну діагностику дітей в момент вступу у патронатну сім'ю; забезпечити умови для реабілітації та адаптації дитини в процесі її перебування в замісній сім'ї; забезпечити соціальний захист прав дитини у її подальшому влаштуванні [4].

Як показує аналіз соціально-педагогічної літератури (Б. Алмазов, М. Беляєва, Т. Бевз, Н. Бессонова, Л. Волинець, Н. Комарова, І. Пеша) до оперативних завдань роботи соціально-педагогічної служби дитячих будинків всіх типів належать наступні завдання: забезпечення розвитку емоційно-вольової сфери дитини; розробка та реалізація змісту і технологій виховання, спрямованих на засвоєння дітьми-сиротами соціальних цінностей, адекватних конкретним цінностям; забезпечення варіативності і наступності діяльності з прийняття соціальних цінностей на всіх етапах розвитку дитини; включення діяльності з прийняття соціальних цінностей дітьми-сиротами у контексті діяльності дитячого будинку з прийняття вихованцями інших груп базових цінностей (духовних, морально-естетичних, інтелектуальних та ін.); організація розвивального середовища, яке б сприяло прийняттю соціальних цінностей дітьми-сиротами, особливо, створення таких основних середовищних архетипових форм, як „дім”, „сім'я”, „храм”, „майстерня” та інших (Т. Бурлакова).

Особливе значення задля діяльності соціально-педагогічної служби дитячого будинку має рішення завдань, які пов'язані з розвитком емоційно-вольової сфери особистості вихованців та прийняття ними цінностей сім'ї, суспільства та спілкування.

Завдання розробки та реалізації змісту технологій виховання дітей-сиріт, які направлені на присвоєння ними соціальних цінностей, адекватних конкретним цінностям, повинні бути пов'язані, в першу чергу, з прийняттям дитиною таких конкретних цінностей, як: цінності сім'ї і сімейних відносин; цінностей „вітчизна”, „українська нація”, цінностей спілкування.

**Висновки.** Таким чином, основна роль соціально-педагогічної служби дитячого будинку – це планування, організація, діагностика і корекція роботи з прийняття вихованцями дитячого будинку цінностей сім'ї, виходячи із загальних показників критерію готовності до самостійного сімейного життя. Проведена робота довела, що в нашій державі дійсно відбуваються еволюційні процеси, які впливають на трансформацію дитячого будинку інтернатного типу до закладу сімейного типу і деяких його форм (патронатна та замісна сім'я).

Подальшого вивчення потребують питання організації в дитячому будинку служби – центра соціально-педагогічного супроводу зазначених сімей.

### Література

1. Дубровская М. О. Пути решения проблемы сиротства в России / М. О. Дубровская, В. К. Зарецкий, В. Н. Ослон, А. Б. Холмогорова. – М., 2002. – 227 с.

2. Инновационные модели семейных форм устройства детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей / [под общ. ред. Н. П. Ивановой]. – М. : Гос НИИ семьи и воспитания, 2007. – 192 с.

3. Ослон В. Н. Жизнеустройство детей-сирот: профессиональная замещающая семья / В. Н. Ослон. – М. : Генезис, 2006. – 368 с. – (Ребенок-сирота : семейное жизнеустройство социализация).

4. Пеша І. В. Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (проблема реформування) / І. В. Пеша. – К. : Логос, 2000. – 106 с.

5. Хрыкина Н. М. Детский дом как субъект формирования системы патронатного воспитания детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Н. М. Хрыкина; [ Моск. пед. гос. ун-т]. – Москва, 2008. – 229 с.